

AA. VV., «*La grazia di lavorare*». *Lavoro, vita consacrata, francescanesimo*, (a cura di P. Martinelli e M. Melone), Edizioni Dehoniane, Bologna 2015, ss. 560.

W publikacji noszącej tytuł „Łaska pracy” (dokładniej: pracowania) zaczerpniętego z piątego rozdziału *Reguły* św. Franciszka z Asyżu zostało omówione zagadnienie pracy w odniesieniu głównie do osób konsekrowanych, a zwłaszcza tych żyjących według duchowości franciszkańskiej, a dokładniej członków Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów. Najbardziej cenne dla tej obszernej pozycji książkowej wydaje się być samo podjęcie problematyki pracy w środowiskach osób konsekrowanych, a zwłaszcza zakonników, ponieważ kwestii tej nie poświęca się wiele miejsca w literaturze. Daje się natomiast zauważyć, że współczesne życie zakonne rozminęło się zarówno z właściwym dla niego pojmowaniem pracy jak i jej wykonywaniem, przyjmując przy tym mentalność ludzi świeckich.

Przełożony generalny Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów Mauro Jöhri, nie bez powodu uczynił zagadnienie pracy podstawową kwestią do refleksji w Zakonie w czasie swej kadencji obejmującej lata 2012-2018, zamierzając również zwołać w 2015 roku VIII Zgromadzenie Plenarne na temat „łaski pracy” (*grazia di lavorare*). Wychodząc naprzeciw pragnieniu pogłębienia przez członków Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów problematyki pracy i własnej tożsamości, Franciszkański Instytut Duchowości Papieskiego Uniwersytetu Antonianum w Rzymie wydał zbiór artykułów naukowych mających służyć pomocą w realizacji podjętego zadania. Należy go przyjąć z wielkim uznaniem i radością gdyż ze względu na swą wartość naukową i praktyczną przydatność w życiu może on służyć pomocą także członkom innych instytutów zakonnych, również tych nie związanych z duchowością franciszkańską.

W czasach św. Franciszka zakonnicy traktowali pracę jako formę ascezy wiodącej do doskonałości i przyjmowali ją jako umartwienie dla swej natury. Poza tym każdy rodzaj pracy fizycznej postrzegano za mniej szlachetny od pracy o charakterze intelektualnym. Dla św. Franciszka natomiast wartość

pracy nie wyczerpywała się tylko w traktowaniu jej jako środka ascetycznego dla osiągnięcia indywidualnej doskonałości ale uważał ją przede wszystkim za wielką łaskę, ponieważ była ona drogą wiodącą do Boga i służyła pogłębieniu relacji z braćmi. Wizja pracy św. Franciszka przekładała się także na właściwe dla duchowości franciszkańskiej rozumienie ubóstwa i pokory.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku wspominając jeden raz o pracy, a dokładnie o konieczności prowadzenia przez osoby konsekrowane życia pracownitego w umiarze, łączy ją, podobnie jak św. Franciszek z praktykowaniem ewangelicznej rady ubóstwa (kan. 600). Kodeks w rozdziale dotyczącym apostołstwa instytutów zakonnych używa dodatkowo określeń, które w pewnym sensie są formą pracy lub bezpośrednio do niej się odnoszą. Są to następujące nazwy: czynne apostołstwo (kan. 674), dzieła apostołskie i działalność apostołska (kan. 675, 678), dzieła miłosierdzia dotyczące ducha i ciała, świadczenie ludziom różnorodnych usług (kan. 676), zewnętrzny apostołat (kan. 678), poczynania apostołskie (kan. 680). Prawodawca nie wyjaśnia dokładnie pojęcia pracy ani wymienionych określeń związanych z działalnością apostołską, chociaż definicje dotyczące różnych instytucji życia konsekrowanego występują nader często w tej części KPK/1983 (kan. 573-746). Tym samym odsyła do szukania istoty zastosowanych terminów w innych dokumentach kościelnych i literaturze z dziedziny teologii i duchowości życia zakonnego. Jednym z przykładów takiej literatury użytecznej w środowiskach zakonnych pragnących pogłębić znaczenie wykonywania codziennej pracy może być recenzowana publikacja.

Wolumin składa się z 21 artykułów podzielonych na sześć części. Poprzedza je wykaz skrótów oraz wprowadzenie autorstwa siostry M. Melone rektora Papieskiego Uniwersytetu Antonianum w latach 2014-2017, a kończy wykaz imion i spis treści. Okładka książki przedstawia fragment fresku ukazującego oddanie płaszcza przez św. Franciszka ubogiemu rycerzowi. Znajduje się on w Bazylice św. Franciszka w Asyżu i jest przypisywany Giotto di Bendone.

W związku z pokazną liczbą artykułów zawartych w publikacji, trudno jest ustosunkować się do nich wszystkich, stąd zostaną uwydatnione tylko te najbardziej związane z pracą zakonników. Zbiór bowiem oferuje czytelnikowi pogłębione studium o charakterze antropologicznym, filozoficznym, socjologicznym i ekonomicznym dotyczące pracy. W jednym z artykułów przedstawia się problematykę obrotu pieniądza w starożytnym Rzymie, w innym z kolei epokę współczesną i pracę, czy też trendy i wyzwania współczesnego świata pracy (s. 39-191). Dobrą stroną recenzowanego zbioru jest

opatrzenie większości artykułów w wyczerpujące podsumowania, co pozwala na zorientowanie się co do ich istotnej treści w dość krótkim czasie.

Wydaje się być interesującym natomiast artykuł zatytułowany «*Posłuszeństwo powszechnemu prawu pracy*» (*Perfectae caritatis 13*). *Odpowiedzialność życia konsekrowanego wobec epokowych zmian w świecie pracy* wchodzący w skład pierwszej części publikacji pt. *Nauczanie Kościoła*. Autorem artykułu jest Paolo Martinelli, członek Zakonu Braci Mniejszych OFM Cap, biskup pomocniczy diecezji Mediolańskiej i jednocześnie wikariusz biskupi do spraw życia konsekrowanego w tejże diecezji, a także konsultor Kongregacji Nauki Wiary oraz Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Autor ubolewa nad nieobecnością problematyki pracy we współczesnej literaturze dotyczącej życia konsekrowanego. Przywołuje on publikację C. Maccise z 2007 roku zatytułowaną *Sto tematów życia konsekrowanego*, która jednak nie zawiera tematyki pracy. Podobnie *Enchiridion życia konsekrowanego* obejmujący dokumenty Magisterium Kościoła dotyczące życia konsekrowanego, w swym indeksie nazw wykazuje termin pracy tylko na kilku stronach. O pracy mówi się tu najczęściej w odniesieniu do realizacji ewangelicznej rady ubóstwa.

Trzecia część publikacji dotyczy obrazu pracy w Piśmie świętym i teologii systematycznej. Kwestię tę podejmuje się w ramach dwóch artykułów: *Godność osoby wykonującej pracę od początków do czasów Jezusa (Mt 20, 1-16)* oraz *Wszystko czynicie w imię Jezusa. Praca według św. Pawła*. Autor pierwszego artykułu M. Mazzeo zauważa, że już na pierwszych kartach Biblii mówi się o pracownikach. Bóg w Biblii jest przede wszystkim robotnikiem, a jego pierwszą wielką pracą stanowi dzieło stwórcze dokonane w ciągu sześciu dni. Następnie obejmuje On swą troskliwą pracą (Bóg nie zdrzemnie się ani nie zaśnie Ps 121,4) swe stworzenia a zwłaszcza życie ludzkie. Kończy dzieło stwórcze odpoczynkiem, który nie jest tylko prawnym spoczynkiem szabatu lecz także wskazaniem służącym właściwemu zrozumieniu sensu oraz godności życia i pracy ludzkiej, gdzie odpoczynek stanowi ukończenie działalności stwórczej, w której także ludzkość powinna uczestniczyć. W artykule zwraca się uwagę na postać Jezusa jako pracownika świadomego godności pracy oraz podejmuje kwestię godności pracowników w oparciu o perykopę ewangeliczną według św. Mateusza o gospodarzu i robotnikach najętych do pracy w winnicy (Mt 20, 1-16).

Autor zauważa, że nowotestamentalne nauczanie na temat pracy nie zasadza się i nie wyczerpuje w nauczaniu Chrystusa lecz ma swoje źródło w samej Jego Osobie – najpierw jako rzemieślnika w Nazarecie a następnie

realizującego swą misję od momentu przyjęcia Jego przesłania przez naród wybrany aż do odrzucenia Go i śmierci na krzyżu. Perykopa nawiązuje również do Boga „Pana winnicy” posyłającego robotników w każdej godzinie dnia do pracy w swej winnicy. Omawiana perykopa podejmuje też zagadnienie ekonomiczne, nieodłącznie związane z pracą i jednocześnie najbardziej drażliwe, aktualne również obecnie i także w życiu zakonnym tj. kwestię wynagrodzenia za wykonaną pracę.

W drugim artykule autor A. M. Buscemi odnosi się do zagadnienia pracy ukazanego w listach św. Pawła Apostoła, dokonując podstawowego rozróżnienia na pracę ręczną i pracę apostołską. Fundament dla takiego podziału znajduje on w pierwszym Liście do Tessaloniczan (1 Tes 2,9) w słowach: „Pracowaliśmy dniem i nocą, aby nikomu z was nie być ciężarem. Tak to wśród was głosiliśmy Ewangelię Bożą”. A. M. Buscemi zwraca uwagę na fakt, że św. Paweł rozumiał pracę jako lekarstwo przeciwko beczynności, jako służbę Chrystusowi i braciom, a także jako dziękczynienie Bogu. Zaś werset Listu do Kolosan 3,17: „wszystko czyńcie w imię Pana Jezusa” wskazuje, że również praca jest powodem do dziękczynienia Bogu przez Jezusa Chrystusa i stanowi swoistą łaskę. Autor zauważa jeszcze jedno ważne zalecenie św. Pawła co do wykonywania pracy, a mianowicie konieczność zachowania prostoty serca. Nie wystarczy więc czynienie dobra ale niezbędna jest przy tym prostota serca i bojaźń Boża, nie zaś przebiegłość i obłudność.

Czwarta część publikacji w postaci jednego artykułu została poświęcona zagadnieniu najbardziej oddającemu tytuł całego zbioru, a mianowicie pojęciu pracy w pismach św. Franciszka z Asyżu i św. Klary. Autor artykułu o. L. Lehmann OFM^{Cap} ukazuje bardzo szczegółowo podstawowe kwestie związane z pracą Braci Mniejszych w oparciu o Regułę niezatwierdzoną i zatwierdzoną św. Franciszka. Trzeba zwrócić uwagę na fakt, że ten święty z Asyżu kontynuował myśl monastyczną co do rozumienia pracy a jednocześnie zalecał pracę bez wynagrodzenia w pieniądzu, lecz jedynie w środkach koniecznych do życia, a w razie potrzeby także kwestę dla dokładniejszego naśladowania Chrystusa. Praca pojmowana jako łaska nie powinna – zdaniem św. Franciszka – gasić ducha świętej modlitwy i pobożności, któremu powinno służyć wszystko to, co doczesne. Myśl ta wydaje się bardzo użyteczna w czasach współczesnych, zwłaszcza w przypadku zakonników.

Piąta część publikacji podejmuje kwestie odnoszące się do historii życia konsekrowanego a zwłaszcza franciszkańskiego. Część ta składa się z czterech artykułów z których jeden dotyczy duchowości Braci Mniejszych

Kapucynów, ponieważ analizuje wkład rad plenarnych Zakonu w rozumienie „łaski pracy”. Kolejny artykuł omawia aktualną problematykę pracy zakonników we Włoszech i w związku z tym może zainteresować tylko środowiska zakonników w Italii. Dwa pozostałe artykuły natomiast rozpatrują problematykę pracy w początkach życia monastycznego (*Duchowość pracy w niektórych starożytnych tekstach monastycznych*) oraz w nowych wspólnotach życia konsekrowanego powstałych w ostatnich latach zwanych nowymi formami (*Praca w nowych formach życia konsekrowanego*). L. Bianchi OFM Cap sięga do duchowości pracy w ujęciu wczesnego monastycyzmu gdyż jego zdaniem może ona stanowić ważny punkt odniesienia dla współczesnej refleksji na ten temat. Szczegóły pojmowania pracy według św. Bazylego, św. Augustyna i św. Benedykta pozostawia się zainteresowanemu czytelnikowi. Zapoznanie się z nimi ukazuje ich zdumiewającą aktualność, a co więcej są one swoistym wyzwaniem dla tych współczesnych zakonników, którzy dokonują refleksji dotyczącej wykonywania pracy obecnie w życiu zakonnym i konsekrowanym. Pomocą w tym względzie jest dodatkowo artykuł L. Oviedo i R. Fusco prezentujący podejście do pracy członków najnowszych form życia konsekrowanego, bardzo często nawiązujących do tradycji monastycznej, także tej dotyczącej pracy. Podstawową różnicą w rozumieniu pracy między starymi a nowymi formami życia konsekrowanego jest to, że członkowie i członkinie tych drugich nie wykonują już w większości przypadków prac domowych. Zostały one zlecone osobom obcym za odpowiednim wynagrodzeniem. Poza tym w starych zgromadzeniach nastąpiła specjalizacja członków co do wykonywania tylko określonych zawodów – „uzawodowienie” do tego stopnia, że dokonał się podział na braci czy też siostry wykwalifikowane i te niewykwalifikowane. W starych instytucjach nie poświęca się już czasu na próby śpiewu i przygotowania celebracji liturgicznych, głównie z braku czasu, a koncepcja pracy uległa wyraźnej sekularyzacji. Nie ma ona już wymiaru transcendentalnego i uświęcającego, natomiast w nowych formach pracę identyfikuje się z obowiązkiem ewangelizacji. W nich też praca integruje się z szerokim programem ewangelizacji podczas gdy w starych utraciła swą otwartość na potrzeby i bodźce swego środowiska – nie wykazuje kreatywności, dynamiki, mobilności.

Ostatnia, szósta część zbioru dotyczy elementów właściwych dla duchowości franciszkańskiej związanych z tematem wykonywania pracy. W siedmiu artykułach tej części (C. Cargnoni, F. Congiu, P. Crasta, P. Maranesi, P. Messa, Ch. Alphonse, J. Rey, V. R. López) podejmuje się problem zależności między pracą a modlitwą członków Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów,

kwestii pracy ujętej w konstytucjach tego Zakonu, związku zachodzącego między formacją początkową i pracą fizyczną, opisuje wizję pracy fizycznej i intelektualnej w ujęciu św. Bonawentury, zagadnienie pracy, która kształtuje tożsamość Braci Mniejszych, oraz relację pracy i życia konsekrowanego franciszkanów w odniesieniu do procesu formacji zakonnej. Zwłaszcza pierwszy artykuł wydaje się być ważny i bardzo aktualny dla życia zakonnego stąd nie bez powodu został umieszczony jako pierwszy w omawianej części zbioru. Jego autor C. Cargnoni zauważa, że we współczesnej kulturze powszechną jest mentalność postrzegająca modlitwę jako coś niejasnego a nawet podejrzanego, jako opium usypiające świadomość człowieka, jako luksus pewnej kategorii osób, które mają zapewnione utrzymanie, jako rzeczywistość wyobcowania unikająca wszelkiej pracy i wysiłku. Dlatego też – wyjaśnia C. Cargnoni – wiele osób, a także zakonników rzuca się w wir pacy i aktywności także tej szlachetnej i wspaniałomyślnej na rzecz braci i siostr. Tym samym porzucają oni modlitwę nie mogąc znieść ciszy, milczenia i milczenia Boga, co najczęściej doprowadza ich do stanu, że bardziej droga staje się im działalność wykonywana dla Boga niż sam Bóg. Przy czym autor zauważa, że Bracia Mniejsi Kapucyni już w początkach swego istnienia szybko zrozumieli, że modlitwa jest trudem i pracą większą niż każda inna i ciągłym wysiłkiem, a przede wszystkim łaską, podobnie jak praca. Większość rozważań autora dotyczy relacji pracy fizycznej zalecanej przez św. Franciszka do pracy intelektualnej w ujęciu historycznym. W ramach konkluzji, stwierdza on, że praca, zgodnie z zaleceniem założycieli instytutów zakonnych powinna być modlitwą tzn. nie powinna przeszkadzać modlitwie, która jest zjednoczeniem z Bogiem. A modlitwa, aby być prawdziwą nie może oddalać od pracy i sprzyjać lenistwu oraz bezczynności.

Redaktorzy i autorzy recenzowanego zbioru zdają sobie dobrze sprawę z braków swej publikacji m.in. i tego, że nie jest to badanie wyczerpujące na temat pracy, że nie wszystkie jej aspekty zostały poddane opracowaniu. Czytelnik jednak może z przekonaniem stwierdzić, że treści studium pozwalają poznać bogactwo duchowości pracy i zastosować poznane zasady we współczesnych sposobach wykonywania pracy, a przede wszystkim na zachowanie jej charakteru jako łaski w zmieniających się warunkach życia współczesnych zakonników.

*s. Bożena Szewczul WNO
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW*